

میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی

درس ۱۴

چرا در بین سلسله های ترک تبار ، سلجوقیان از اهمیت بیشتری برخوردار بودند؟

در درس گذشته بی پردید که از میان سه سلسله ترک تبار که بر ایران حکومت کردند، سلجوقیان هم به سبب تأثیری که در تحولات ایران و سایر سرزمین های اسلامی هم به سبب وسعت قلمروشان، اهمیت بیشتری داشتند.

تشکیلات حکومت

تشکیلات حکومت سلجوقی چگونه بود؟

سلجوقیان تشکیلات اداری و حکومتی خود را براساس تشکیلاتی که از سامانیان و غزنویان به جای مانده بود،

بپایه گذاری کردند. البته تشکیلات آن دوره ها نیز برگرفته از نظام اداری و حکومتی ایران باستان بود و در هر دوره تغییراتی نیز در آن پدید می آمد.

سلاطین

چگونگی تفکیک قدرت و اداره حکومت سلجوقیان را بنویسید؟

در راس حکومت سلجوقی کدام مقام قرار داشت؟ سلطان مراد داشت. در آن دوره، حلیفه عباسی سر ریاست معنوی و دینی داشت و

قدرت سیاسی و نظامی در اختیار سلاطین بود.

سلاطین سعی می کردند برای مشروعیت بخشیدن به

حکومت خود و جلب نظر مردم، خود را مطیع و بنیان

بستگاه خلافت بنان دهند. اگرچه شاهان در امور مختلف

با وزرا مشورت می کردند اما رأی و نظر آنها مافوق همه بود.

در این دوره نیز سلاطین با ظلم و خودکامگی

حکومت می کردند و منتقدان و مخالفان خود را به سختی

مجازات می کردند. سلاطین زندگی پرنجملی داشتند و

صاحب املاک و ثروت زیادی بودند.

قدرت و عظمت حکومت سلجوقیان حاصل چه چیزی بود؟ وزیران از مهم ترین مقام های که در عهد سلجوقیان

وجود داشت، مقام وزارت بود. حکومت سلجوقی قدرت و

عظمت خود را با سیاست و کفایت وزیران ایرانی به دست

آورده بود.

سلجوقیان، مردمانی گله دار و بیابان گرد بودند که با

زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند، آنها

از شهرنشینی و کشورداری بی خبر بودند و برای اداره قلمرو

پهناور خود ناگزیر شدند از وزیران ایرانی استفاده کنند.

«عبدالمملک گندی» وزیر سلطان طغرل غسی مؤثر

در موفقیت های این سلطان داشت.

وزیر طغرل سلجوقی چه کسی بود؟

سر دیس شاهزاده سلجوقی

وزیر آلب ازسلان چه کسی بود و نقش او در حکومت سلجوقی چه بود؟

«خواجه نظام الملک» وزیر آلب ازسلان و ملکشاه بر جنان قدرت و نفوذی داشت که کمتر کاری بدون صلاحیت و دستور او انجام می گرفت.

این وزیران، بخش مهمی در اداره حکومت سلجوقی داشتند و در شجاعت، تدبیر و مدیریت آنها، اوضاع اقتصادی و فرهنگی

بهر رشد و گسترش، بازرگانی، صنعت، هنر و معماری رشد زیادی کرد.

یکی از وظایف مهم وزیران، تنظیم رابطه سلطان با حلیفه و دیگر فرمانروایان بود.

○ مقبره منسوب به خواجه نظام الملک در اصفهان

○ تندیس خواجه نظام الملک در مشهد

دیوان‌ها

امور کشوری یعنی کارهای اداری، مالی، فرهنگی و مذهبی در تشکیلاتی که آنها را دیوان می نامیدند، انجام می شد. در هر دیوان تعدادی از افراد زیر نظر رئیس دیوان، کار می کردند. تمامی دیوان‌ها و کارکنان آنها تحت ریاست و نظارت وزیر قرار داشتند.

مهم ترین دیوان‌های عصر سلجوقی عبارت بودند از :

۱- دیوان استیقا به امور مالی حکومت رسیدگی می کرد و مسئولیت محاسبه و دریافت مالیات‌ها را به عهده داشت.

۲- دیوان رسایل یا طغرا که وظیفه آن دریافت، ارسال و ثبت نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی بود.

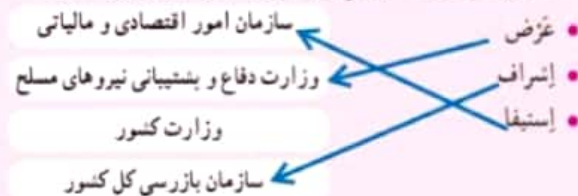
۳- دیوان اشراف، مسئولیت بازرسی و نظارت بر عملکرد وزیران، حاکمان ولایات، فرماندهان سپاه و کارکنان دیوان‌ها را عهده دار بود.

۴- دیوان غرض نیز به وضع نظامیان رسیدگی می کرد و مسئولیت تهیه و تأمین تدارکات و تجهیزات نظامی را به عهده داشت. آمار نظامیان در این دیوان ثبت می شد.

فعالیت

۱- کار برگه شماره (۹)، (شخصیت‌های تاریخی) را در کلاس انجام دهید.

۲- دیوان‌های دوره سلجوقی را به موارد مشابه امروز مربوط کنید.

میراث فرهنگی و تمدنی

به طور کلی دوره سلجوقیان از نظر گسترش دانش و هنر و ادب از دوره‌های پرسته تاریخ ایران محبوب می‌شود.

مدارس نظامیه: پس از ورود اسلام به ایران، کلاس‌های درس نخست در مساجد تشکیل می‌شد. رفته‌رفته در برخی

از شهرها مدرسه‌هایی ایجاد شد. در دوران فرمانروایی سلجوقیان مدارس زیادی در ایران به وجود آمد.

مدارس نظامیه توسط چه کسی و در کدام شهرها بنا شدند؟

خواجه نظام الملک مدارس در شهرهای مختلف بنیان گذاشت که همگی آنها نظامیه خوانده می‌شدند و مهم‌ترین آنها

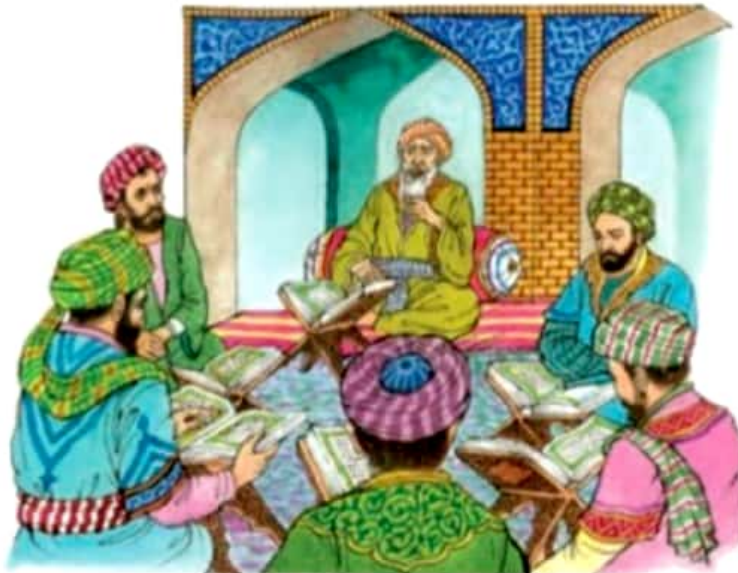
نظامیه‌های نیشابور، اصفهان و بغداد بودند. او اموال و املاک زیادی را وقف این مدارس کرد. به مدرسان، مدیران و کارکنان

نظامیه‌ها، حقوق پرداخت می‌شد. این مدارس، مقررات خاصی داشتند و استادان و شاگردان با دقت خاصی گزینش می‌شدند

و رقابت شدیدی برای رسیدن به مقام استادی در این مدارس وجود داشت.

امام محمد غزالی، عالم بزرگ ایرانی از استادان نظامیه بود. همچنین سعدی، شاعر معروف نیز از دانش‌آموختگان

مدارس نظامیه بود.

○ جلسه درس مدرسه نظامیه

سایر وزیران و دیگر شخصیت‌های

سیاسی و مذهبی نیز اقدام به تأسیس

مدرسه کردند، به گونه‌ای که بیشتر

شهرهای ایران دارای مدرسه شدند. در

آن زمان در شهرهای حراسان پس از

سایر مناطق ایران مدرسه وجود داشت:

به طوری که در آستانه هجوم مغول‌ها،

حراسان بزرگ‌ترین مرکز علمی، ادبی و

مذهبی ایران بود.

علت رواج زبان فارسی در هندوستان و آسیای صغیر چه بود؟

گسترش زبان و ادب فارسی: در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان نیز زبان و ادب فارسی مورد توجه و حمایت قرار گرفت و روز به روز علاقه به گسترش این زبان بیشتر شد. **شکرگسی‌های محمود غزنوی و جانشینانش به هندوستان، موجب رواج زبان فارسی در آن دیار شد.** سلجوقیان نیز با توسعه قلمرو خود به سمت غرب، زبان فارسی را در آسیای صغیر رواج دادند.

در ابتدای دوره سلجوقی، نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی و دفترهای دیوانی از عربی به فارسی تغییر کرد. به دنبال آن تعداد بیشتری از موزخان و دانشمندان علاقه‌مند به نوشتن کتاب‌های خود به زبان فارسی شدند. (به تصویر کتابخانه صفحه ۸۹ نگاه کنید).

زبان فرماتروایان در قرن پنجم و ششم چه بود؟

ناگفته نماند در **قرن‌های پنجم و ششم هجری، زبان ترکی که زبان فرماتروایان بود، نیز در ایران رواج پیدا کرد و برخی از واژه‌های آن به زبان فارسی راه یافت.**

رونق و توسعه شهرها و معماری علت گسترش شهرنشینی در عصر سلجوقی چه بود؟

در دوره سلجوقی به سبب آرامش و رونق بازرگانی، شهر و شهرنشینی گسترش یافت؛ به طوری که در آن دوره شهرهای بزرگ و پرجمعیتی به وجود آمدند. **ری، نیشابور و اصفهان که پایتخت‌های سلجوقیان بودند از شهرهای مهم و آباد آن دوره** **مهم‌تری شهرهای دوره سلجوقی کدامند؟**

اوج شکوفایی معماری ایرانی در کدام دوره بود؟
معماران ایرانی در دوره سلجوقیان، بناهای زیبایی در ایران ساختند و معماری به **اوج شکوفایی** خود رسید. در ساختن مساجد ایرانی، ابتکار خاصی به کار رفت و حیاط و چهار ایوان اطراف آن معمول گردید. در ساختن انواع گنبدها، برج‌ها و مناره‌ها، کاروانسراها و مدارس نیز الگوهای جدیدی در معماری به کار گرفته شد. در قرن‌های پنجم تا هفتم هجری، «آجرکاری» و «کاشی‌کاری» در بناها به اوج زیبایی و شکوفایی رسید. **کاشی‌کاری از ابتکارات مهم معماران ایرانی برای تزئین بناها بود.**

یکی از مهم‌ترین ابتکارات ایرانیان برای تزئین بناها در عصر سلجوقی چه بود؟

○ میل خسروگرد در نزدیکی سبزوار

○ برج‌های خرقان در شهرستان اوج در استان قزوین

درسنامه، پاسخ فعالیت ها، نمونه سوال

درس ۱۴

از میان سه سلسله ترک تبار (غزنویان، سلجوقیان، خوارزمشاهیان) که بر ایران حکومت کردند، **سلجوقیان** به سبب وسعت قلمرو و تأثیرشان در تحولات ایران و سایر سرزمین های اسلامی، اهمیت بیشتری داشتند.

سلجوقیان

در رأس حکومت سلجوقی، **سلطان** قرار داشت در آن زمان، **خلیفه عباسی** بیشتر ریاست **معنوی** و **دینی** داشت و قدرت **سیاسی و نظامی** در اختیار **سلاطین** بود و آن ها سعی می کردند برای **مشروعیت** بخشیدن به حکومت خود و جلب نظر مردم، خود را **مطیع و پشتیبان** دستگاه **خلافت** نشان دهند، اگرچه شاهان در امور مختلف با **وزرا** مشورت می کردند اما رأی و نظر آنها مافوق همه بود.

از مهم ترین مقام های عهد سلجوقیان مقام وزارت بود

سلجوقیان، مردمانی گله دار و بیابان گرد بودند که با زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند، آن ها از شهرنشینی و کشورداری بی خبر بودند و برای اداره قلمرو پهناور خود از **وزیران ایرانی** استفاده می کردند.

حکومت **سلجوقی** قدرت و عظمت خود را با سیاست و کفایت **وزیران ایرانی** به دست آورده بود.

خواجه نظام الملک وزیر بانفوذ و قدرتمند آل ب
ارسلان و ملکشاه سلجوقی بود.

وزیر سلطان طغرل

یکی از وظایف مهم وزیران، تنظیم رابطه سلطان با خلیفه و دیگر فرمانروایان بود.

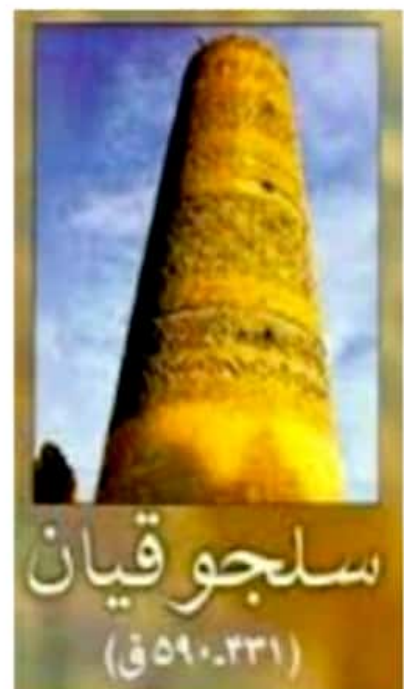
در دوران فرمانروایی سلجوقیان مدارس زیادی در ایران به وجود آمد.

خواجه نظام الملک در شهرهای مختلف مدارس بنیان گذاشت که به **نظامیه** معروف شدند و مهمترین آن ها نظامیه های **نیشابور**، **اصفهان** و **بغداد** بودند. **امام محمد غزالی**، عالم بزرگ ایرانی از استادان و **سعدی**، شاعر معروف از دانش آموختگان مدارس نظامیه بود.

در آستانه هجوم مغول ها، **خراسان** بزرگ ترین مرکز علمی، ادبی و مذهبی ایران بود.

لشکرکشی های محمود غزنوی و جانشینانش به هندوستان، موجب رواج زبان فارسی در آن دیار شد. **سلجوقیان** با توسعه قلمرو خود به سمت **غرب**، زبان فارسی را در **آسیای صغیر** رواج دادند. در ابتدای دوره سلجوقی، نامه ها و فرمان های حکومتی و دفترهای دیوانی از **عربی** به **فارسی** تغییر کرد.

در دوره سلجوقی به سبب آرامش و رونق بازرگانی، شهر و شهرنشینی گسترش یافت؛ **ری**، **نیشابور** و **اصفهان** که پایتخت های **سلجوقیان** بودند از شهرهای مهم و آباد آن دوره محسوب می شدند.

معماری ایرانی در دوره سلجوقیان، به اوج شکوفایی خود رسید. **کاشی کاری** از ابتکارات مهم معماران ایرانی برای تزئین بناها بود.

ساخت ظروف سفالین لعاب دار و بدون لعاب و ظروف زرین فام که با نقش و نگارهای مختلف تزئین شده، از جلوه های مهم **هنر** دوره سلجوقی بود. در این دوره **فلز کاری** نیز رونق داشت. خوشنویسی، تذهیب و ساختن جلد کتاب از چرم و نقش انداختن بر روی آن نیز گسترش یافته بود.

۱. کار برگ شماره (۹) شخصیت های تاریخی را انجام دهید.

۴۴۳

چنین می توانیم به جملات آموخته در زبان فارسی، آموخته های گذشته و آموخته های آینده را به هم وصل کنیم. این کار را می توانیم به روش های مختلفی انجام دهیم. یکی از روش ها این است که به کمک یک جدول، آموخته های گذشته و آموخته های آینده را به هم وصل کنیم. این کار را می توانیم به روش های مختلفی انجام دهیم. یکی از روش ها این است که به کمک یک جدول، آموخته های گذشته و آموخته های آینده را به هم وصل کنیم.

۴۴۳

چنین می توانیم به جملات آموخته در زبان فارسی، آموخته های گذشته و آموخته های آینده را به هم وصل کنیم. این کار را می توانیم به روش های مختلفی انجام دهیم. یکی از روش ها این است که به کمک یک جدول، آموخته های گذشته و آموخته های آینده را به هم وصل کنیم. این کار را می توانیم به روش های مختلفی انجام دهیم. یکی از روش ها این است که به کمک یک جدول، آموخته های گذشته و آموخته های آینده را به هم وصل کنیم.

۱. شخصیت های متن (۱) و (۲) چه کسانی هستند؟ عمیدالملک کندی - خواجه نظام الملک توسی

۲. کدام یک از این دو در حوزه زبان و ادب فارسی، اقدام مهمی انجام داده است؟ چگونه؟ عمیدالملک کندی،

چون به زبان مادری خود (زبان پارسی)، علاقه مند بود دستور داد دفترها و نامه ها به خط و زبان فارسی نوشته شود و این رسم برای همیشه در ایران ماندگار شد.

۳. پیغامی که در انتهای متن (۱) آمده، خطاب به چه کسی بود؟ خواجه نظام الملک توسی

۴. هدف شخصیت متن (۲) از نگارش سیاستنامه چه بود؟ آیین فرمانروایی و راه و رسم کشورداری را به صورت پند و اندرز بیان کرده است.

۵. اقدامات مشترک هر دو شخصیت چه بود؟ آموزش راه و رسم کشورداری، سروسامان دادن به اوضاع کشور.

۲. دیوان های دوره سلجوقی را به موارد مشابه امروز مربوط کنید.

نمونه سؤال

در جاهای خالی کلمات مناسب قرار دهید.

۱. در رأس حکومت سلجوقی، **سلطان** قرار داشت.
۲. از مهم ترین مقام هایی که در عهد سلجوقیان وجود داشت، **مقام وزارت** بود.
۳. خواجه نظام الملک مداری در شهرهای مختلف بنیان گذاشت که **نظامیه** خوانده می شدند.
۴. شهرهای ری، اصفهان و **نیشابور** از پایتخت های سلجوقیان به شمار می آمدند.
۵. سلجوقیان با توسعه قلمرو خود به سمت غرب، زبان فارسی را در **آسیای صغیر** رواج دادند.
۶. در قرن های پنجم و ششم هجری، زبان **ترکی** در ایران رواج پیدا کرد.

درست و یا نادرست بودن عبارت های زیر را مشخص کنید.

۷. در دوره سلجوقی کاشی کاری از ابتکارات مهم معماران ایرانی برای تزئین بناها بود. **درست**
۸. در ابتدای دوره سلجوقی، نامه ها و فرمان های حکومتی از فارسی به عربی تغییر کرد. **نادرست**
۹. دوره سلجوقیان از نظر گسترش دانش و هنر و ادب از دوره های برجسته تاریخ ایران محسوب می شود. **درست**
۱۱. در دوره سلجوقی به سبب آرامش و رونق بازرگانی، شهر و شهرنشینی گسترش یافت. **درست**
۱۲. در زمان سلجوقیان فلزکاری رونق چندانی نداشت. **نادرست**

به سؤالات زیر پاسخ کامل دهید.

۱۳. چرا سلجوقیان برای اداره کشور به وزیران ایرانی نیازمند بودند؟ سلجوقیان، مردمانی کله دار و بیابان گرد بودند که با زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند، آن ها از شهرنشینی و کشورداری بی خبر بودند و برای اداره قلمرو پهناور خود ناگزیر شدند از وزیران ایرانی استفاده کنند.
۱۴. دو تن از وزیران ایرانی معروف حکومت سلجوقی را نام ببرید؟ عمیدالملک کندی، خواجه نظام الملک.

۱۵. در دوره سلجوقیان وزیران ایرانی چه نقشی در اداره حکومت داشتند؟ این وزیران، نقش مهمی در اداره حکومت سلجوقی داشتند و در نتیجه تدبیر و مدیریت آنها، اوضاع اقتصادی و فرهنگی بهتر شد و کشاورزی، بازرگانی، صنعت، هنر و معماری رشد زیادی کرد.

۱۶. ویژگی مدارس نظامیه چه بود؟ به مدرسان، مدیران و کارکنان نظامیه ها، حقوق پرداخت می شد. این مدارس، مقررات خاصی داشتند و استادان و شاگردان با دقت خاصی گزینش می شدند و رقابت شدیدی برای رسیدن به مقام استادی در این مدارس وجود داشت.

۱۷. در دوره سلجوقیان، معماران ایرانی چه ابتکار خاصی در ساختن مسجد به کار می بردند؟ در ساختن مساجد ایرانی، حیاط و چهار ایوان اطراف آن معمول گردید. در ساختن انواع گنبد ها، برج ها و مناره ها، کاروانسراها و مدارس نیز الگوهای جدیدی در معماری به کار گرفته شد.

۱۸. کدام یک از هنرهای ایرانی در دوره سلجوقی گسترش یافت؟ فلزکاری، خوشنویسی، تذهیب، ساختن جلد کتاب از چرم و نقش انداختن بر روی آن ها.

گزینه صحیح را انتخاب کنید.

۱۹. کدام یک از موارد زیر از نظامیه های ساخته شده توسط خواجه نظام الملک نمی باشد؟

الف) شیراز (ب) نیشابور (ج) اصفهان (د) بغداد

۲۰. در آستانه هجوم مغول ها، بزرگ ترین مرکز علمی، ادبی و مذهبی ایران بود ؟

الف) اصفهان (ب) خراسان (ج) بغداد (د) آذربایجان

۲۱. مهم ترین وظیفه وزیران عصر سلجوقی بود.

الف) فعالیت اقتصادی (ب) آموزش کشورداری (ج) لشکرکشی (د) تنظیم رابطه سلطان با خلیفه

۲۲. به ترتیب کدام یک از افراد زیر استاد و دانش آموخته نظامیه بودند؟

الف) سعدی - غزالی (ب) سعدی - نظام الملک (ج) غزالی - سعدی (د) غزالی - کندی

به نام خالق هستی

درس چهاردهم مطالعات اجتماعی پایه : هشتم عنوان درس : میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی

دلایل اهمیت حکومت سلجوقیان
نسبت به سایر حکومت های ترک نژاد :
به دلیل تأثیری که در تحولات ایران و سرزمین های اسلامی داشتند.
به علت وسعت قلمرو .

تشکیلات اداری حکومت سلجوقیان براساس تشکیلاتی که از **سامانیان و غزنویان** به جای مانده بود پایه گذاری شد.
در رأس حکومت سلجوقی **سلطان** قرار داشت.

قدرت دینی : در اختیار خلفای عباسی و **قدرت سیاسی** : در اختیار سلاطین بود.

از مهم ترین مقامات عصر سلجوقی **وزارت** بود . حکومت سلجوقیان قدرت و عظمت خود را با **سیاست وزیران ایرانی** به دست آوردند.

علت اداره حکومت سلجوقیان توسط وزیران : سلجوقیان مردمانی گله دار و بیابانگرد بودند و از شهرنشینی و کشورداری بی خبر بودند به همین جهت برای اداره قلمرو وسیع خود از وزیران ایرانی استفاده کردند.

خواجه نظام الملک توسی : وزیر آلب ارسلان و ملکشاه

عمیدالملک کندری : وزیر طغرل سلجوقی

خواجه نظام الملک مدارس را در شهرهای مختلف بنیان گذاشت که **نظامیه** خوانده می شد

مهم ترین نظامیه ها در :
نیشابور
اصفهان
بغداد

در دوره سلجوقیان در شهرهای **خراسان** بیش از سایر مناطق ایران مدرسه وجود داشت.
در آستانه هجوم مغول ها **خراسان** بزرگ ترین مرکز علمی و ادبی و مذهبی ایران بود.

در دوره حکومت های غزنویان ، سلجوقیان و خوارزمشاهیان **زبان و ادب فارسی** مورد توجه و حمایت قرار گرفت .

علت گسترش زبان فارسی در هندوستان : به علت لشکرکشی های سلطان محمود غزنوی در هند .

علت گسترش زبان فارسی در آسیای صغیر : به علت توسعه قلمرو سلجوقیان به سمت غرب .

وجود امنیت و آرامش

رونق بازرگانی

علت گسترش شهرنشینی در زمان سلجوقیان :

ری

نیشابور

اصفهان

پایتخت های سلجوقیان

معماری در دوره سلجوقیان به اوج شکوفایی رسید.

در ساختن مساجد ساخت حیاط و چهار ایوان اطراف آن معمول شد.

در ساختن گنبد ها ، برج ها ، مناره ها ، کاروان سراها و مدارس نیز از الگوی جدیدی در معماری استفاده می شد.

کاشی کاری

آجرکاری

اوج زیبایی معماری عصر سلجوقی :

ساختن جلد کتاب از چرم

فلزکاری

خوشنویسی

تذهیب

هنرهای عصر سلجوقی

برج های دوگانه خرقان آوج در قزوین (از بناهای عصر سلجوقی)

در پناه حق سلامت باشید.